

Doc. dr. Ermin KUKA

E-mail: ermin.kuka@hotmail.com

Mr. Almir GRABOVICA

E-mail: altma82@hotmail.com

Mr. Alma HAJRIĆ ČAUŠEVIĆ

E-mail: alma_hajric22@hotmail.com

*Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu*

1.02 Pregledni naučni rad/Review scientific article

UDK/UDC: 94:341.31:341.322.5(497.6:497.11)"1992/1996" (091)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2023.6.10.371>

**LOGORI ZA BOSANCE I HERCEGOVCE NA TERITORIJI
SRBIJE 1992-1996. U FUNKCIJI DESTRUKCIJE
BOSANSKOHERCEGOVAČKOG DRUŠTVA I DRŽAVE¹**

Apstrakt: *Postoje brojna saznanja, koja se isključivo temelje na medijskim i drugim izvještajima, o još ne utvrđenom broju Bosanaca i Hercegovaca koji su za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1996. godine, prisilno izbjegli i prisilno raseljeni iz Republike Bosne i Hercegovine u Saveznu republiku Jugoslaviju (u daljem tekstu: Republiku Srbiju), bili nezakonito zatočavani i tom prilikom su nad njima (iz)vršeni brojni oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Jedan broj žrtava boravio je u logorima (ili "sabirnim centrima", kako su ih službeno imenovala vlasti Republike Srbije), koji su se nalazili kako na jednom broju poznatih, tako i na jednom broju nepoznatih lokacija. Naučna i šira javnost još ne rasplaže dostatnim saznanjima o broju i lokacijama logora na prostoru Republike Srbije, te broju zatočavanih žrtava agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, kao i odnosu vlasti Republike Srbije i neposrednih izvršilaca zločina nad zatočavanim žrtvama. Glavni cilj ovog istraživanja je odgovoriti na centralno pitanje: da li se radilo o sabirnim centrima humanitarnog karaktera ili logorima u kojima su se (iz)vršili zločini, i ako su se vršili zločini utvrditi njihov karakter? Prema međunarodnom humanitarnom pravu svako nezakonito zatočavanje civila se smatra kršenjem tog prava i spada u zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Zatočavanje civila i civilnog stanovništva je zločin koji, od pojave do*

¹ Ovaj rad rezultat je teorijskih i empirijskih naučnih istraživanja provedenih u okviru Naučno-istraživačkog projekta pod naslovom "Bosanci i Hercegovci u koncentracionim logorima na prostoru Republike Srbije 1992-1996.", koji je finansijski podržan od strane Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo. Ovom prilikom još jednom izražavamo zahvalnost Ministarstvu za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo za podršku.

pojave, može biti različitog inteziteta i karaktera: od kršenja ljudskih prava na slobodu kretanja, preko provođenja raznih oblika tortura nad žrtvama do izvršenja pogubljenja. Nezakonita privođenja civila i civilnog stanovništva i njihovo stavljanje pod političku i vojnu ili policijsku kontrolu neprijateljskih snaga, zavisno od ciljeva i karaktera sukoba, može imati raznovrsne namjere: od toga da se onemoguću vojno sposobnim licima učestvovanje u neprijateljstvima do namjere da se i na taj način (iz)vrši istrebljivanje pripadnika određene grupe sa svojstvima grupe kao takve.

Ključne riječi: *Agresija, logori, Bosna i Hercegovina, Republika Srbija, zločini, međunarodno pravo.*

CAMPS FOR BOSNIANS AND HERZEGOVIAN ON THE TERRITORY OF SERBIA 1992-1996. IN THE FUNCTION OF DESTRUCTION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA SOCIETY AND STATE

Abstract: *There are numerous findings, based solely on media and other reports, on the as yet unidentified number of Bosnians who, during the 1991-1996 aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina, were forcibly fled and forcibly displaced from the Republic of Bosnia and Herzegovina to the Federal Republic of Yugoslavia. (hereinafter: the Republic of Serbia), were illegally detained and on that occasion numerous forms of crimes against humanity and international law were (committed) against them. A number of victims stayed in camps (or "collection centers", as they were officially named by the authorities of the Republic of Serbia), which were located in both a number of known and a number of unknown locations. The scientific and general public is not yet disillusioned with the number and locations of camps in the Republic of Serbia, and the number of detained victims of aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina, as well as the relationship between Serbian authorities and direct perpetrators of crimes against detained victims. The main goal of this research is to answer the central question: were these collection centers of a humanitarian nature or camps where crimes were (committed), and if crimes were committed, to determine their character? Under international humanitarian law, any illegal detention of civilians is considered a violation of that right and is a crime against humanity and international law. The detention of civilians and civilians is a crime that, from appearance to appearance, can be of varying intensity and character: from violations of human rights to freedom of movement, through various forms of torture of victims to executions. Illegal apprehension of civilians and civilians and their placing under political and military or police control of enemy forces, depending on the goals and character of the conflict, can have a variety of intentions: from preventing able-bodied*

persons from participating in hostilities to intending to do so (ex) exterminates members of a particular group with the characteristics of the group as such.

Key words: *Aggression, camps, Bosnia and Herzegovina, Republic of Serbia, crimes, international law.*

Metodologija istraživanja

Vlasti Republike Srbije su od 1992. do 1996. godine nezakonito privodile i zatočavale žrtve agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu sa teritorije Bosne i Hercegovine, kao i žrtve koje su imale status izbjeglica sa teritorije Republike Bosne i Hercegovine na teritoriju Republike Srbije. Tom prilikom, izvršile su međunarodnim pravom zabranjene radnje koje spadaju u ratne zločine i zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava sa elementim zločina genocida.

Predmetno istraživanje će odgovoriti, pored ostalog, na ključno pitanje: da li su privođenja civila i civilnog stanovništva od strane legitimnih vlasti Republike Srbije i oblici njihovog zbrinjavanja imala zakonskog osnova i da li su boravišna mjesta imala karakter "sabirnih centara" sa namjerom da se spriječi učešće privedenih žrtava u neprijateljstvima koja su kulminirala u Republici Bosni i Hercegovini ili su to bili logori u kojima su (iz)vršeni zločini? Ako su vršeni zločini nad zatočenim žrtvama, potrebno je utvrditi identitete žrtava, lokacije zatočenja, oblike i obim vršenja zločina, te odgovornosti za činjenje zločina. To podrazumijeva ne samo cjelovitost nego i punu naučnu (istraživačku) objektivnost u pribavljanju podataka, činjenica i njihove interpretacije. Neka od dosadašnjih saznanja o fenomenu logora odnosno "sabirnih centara" na prostoru Republike Srbije ne mogu imati naučni karakter, jer nisu izvedena naučnom metodologijom (u okvirima savremene metodologije društvenih nauka), niti su imala cjelovitiji pristup tom fenomenu. Time se logično postavlja upitnim relevantnost postojećih saznanja.

Naučni cilj istraživanja je naučna deskripcija, naučna klasifikacija i tipologizacija, te naučna eksplikacija svih oblika nezakonitih deportacija, privođenja i izvršenih zločina nad Bosancima i Hercegovcima u logorima na prostoru Republike Srbije u periodu od 1992-1996. godine.

Naučna i šira javnost još uvijek ne rasplaže saznanjima o broju i lokacijama logora na prostoru Republike Srbije, te broju zatočenih žrtava agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, kao i odnosu vlasti Republike Srbije i neposrednih izvršilaca zločina nad zatočavanim žrtvama. Istina vezana za sukob na prostoru bivše Jugoslavije u kojima su počinjeni brojni zločini su najvažnije varijable koje omogućavaju da se postepeno odvija proces duhovnog smiraja neposrednih žrtava zločina, agresije, kao i njihovih potomaka, bez kojih nema ni kolektivne katarze. Rezultati ovog istraživanja, koje ima isključivo naučni karakter, snažno će doprinijeti tim ciljevima.

Cjelovitija i potpunija naučna istraživanja svih oblika zatočavanja Bosanaca i Hercegovaca na prostoru Republike Srbije pokazuju da su ona imala zločinački ili humanitarni karakter. Zato su naučna istraživanja nezakonitih privođenja žrtava agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu koje su došle pod kontrolu vlasti Republike Srbije, i njihovo stavljanje u uvjete policijskog nadzora od strane države, od izuzetne važnosti. Predmetno istraživanje daje relevantna nova naučna saznanja i spoznaje o stvarnim namjerama i ciljevima privođenja i zatočenja Bosanaca i Hercegovaca na teritoriji Republike Srbije i njihovog stavljanja pod policijski nadzor.

U ovom istraživanju korištene su se sve osnovne metode naučnog istraživanja. Od općenaučnih metoda, korištene su: hipotetičko-deduktivna metoda, komparativna metoda i statistička metoda. Za potrebe pribavljanja empirijskih podataka, korištene su metode: analiza (sadržaja) dokumenata i metod ispitivanja (tehnika intervjua, instrument usmjereni orijentacioni intervjui).

Uvod – kontekst istraživanja

Srpski agresor je, u skladu sa srpskim političkim projektom “svi Srbi u jednoj državi”, koji je bio primarno osvajačkog i genocidnog karaktera, u svim okupiranim mjestima u Republici Bosni i Hercegovini, na desetine, stotine i hiljade Bosanaca i Hercegovaca, primarno Bošnjaka, planski, organizirano, sistematski, masovno i s namjerom izdvajao, hapsio, zatvarao i zatočavao u brojnim logorima i drugim mjestima nezakonitog zatočenja. Tu ih je podvrgavao raznovrsnom fizičkom i psihičkom zlostavljanju i neljudskim uvjetima. Danonoćno ih je mučio, izgladnjivao, premlaćivao, maltretirao, vršio masovne i pojedinačne egzekucije, ranjavanja, silovanja i seksualna zlostavljanja, te činio i druge zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Stotine i hiljade bošnjačkih civila i civilnog stanovništva, uključujući i djecu, žene i starije osobe je, zbog njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti, zatočeno u brojnim logorima i drugim mjestima nezakonitog zatočenja. Uvjeti u logorima i drugim mjestima nezakonitog zatočenja bili su veoma teški, neljudski, nehumani i izrazito okrutni. Takvi objekti su stavljeni u funkciju s ciljem i namjerom uništenja Bošnjaka kao pripadnika nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve, pri čemu su ih ubijali, teško ranjavali i namjerno nametali takve uvjete koji su trebali dovesti do fizičkog uništenja bošnjačkih zatvorenika. Tako je, primjerice, u srpskim logorima na okupiranim dijelovima Republike Bosne i Hercegovine, prilikom egzekucija bošnjačkih zatvorenika među zločincima posebno izražen obrazac izvršenja ubijanje klanjem. Klanje je „obavljano ručno, zanatski, za razliku od industrijaliziranog

ubijanja u nacističkim logorima”², što govori o kolikoj okrutnosti i monstroznosti se radilo.

Logori za Bošnjake na prostoru Republike Srbije

Određen, ne mali broj, bošnjačkih civila iz Republike Bosne i Hercegovine je, nakon hapšenja, odveden u susjednu Republiku Srbiju (Sremska Mitrovica, Zabela kod Požarevca, Batajnicu i druge logore), gdje su bili zatočeni, mučeni, prebijani i ponižavani.³

Logor Batajnica

Batajnica je naselje koje se nalazi u beogradskoj općini Zemun. Poznata je po najvećem vojnom aerodromu u Republici Srbiji, a koji je izgrađen za potrebe JNA, odnosno Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva.

Nekoliko zatočenika s područja Bosanskog Šamca je, nakon zatočeništva u više logora u Republici Bosni i Hercegovini, 3. maja 1992. godine iz Kasarne JNA u Bijeljini prebačeno u Batajnicu. Naime, toga dana „najmanje šest osoba uhapšenih u Bosanskom Šamcu prebačeno je iz Bijeljine u logor u Batajnicu, u Srbiji.”⁴ Čak je jedan od njih (Nusret Hadžijusufović)⁵ osuđen i kažnjen, a da protiv njega nije ni vođen klasični sudski postupak.

Logoraš Sulejman Tihčić je, u vrijeme zarobljavanja bio advokat i predsjednik Općinskog odbora Stranke demokratske akcije (SDA) u Bosanskom Šamcu. Nakon što je početkom 1992. godine prošao kroz tri srpska logora u Bosni i Hercegovini, helikopterom je iz Bijeljine prebačen na vojni aerodrom u Batajnici.

U svom svjedočenju, Sulejman Tihčić navodi: „Od 3. maja do 27. maja smo bili zatvoreni na aerodromu Batajnica u jednome zdravstvenom zavodu, u podrumu dolje. Bili su neki mali prozori ali su oni bili pokriveni dekama, tako da smo stalno bili u mraku. I tu je svaki dan bilo maltretiranje, udaranje, izživljavanje na svaki mogući način. Nije bilo vremena za spavanje, pogotovo nije bilo prilike ni za kakvu higijenu koja bi se odnosila na kupanje. Svako jutro kada trebamo otići u toalet da se tamo umijemo, morali smo poljubiti sliku Draže

² Susan Sontag, “Tamo“ i “ovdje“, u: *Srebrenica – sjećanje za budućnost*, Fondacija Heinrich Böll, Regionalni ured Sarajevo, Sarajevo 2005, 151-152.

³ Smail Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum – legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2016, 588-589.

⁴ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 589-590; Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava (AIIZ), inv. br. 2-4877, Savez logoraša u Bosni i Hercegovini, *Narativni dio Dokumentarnog filma “Logori smrti”*.

⁵ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 590; ICTY, Predmet br. IT-95-9-T, Pred Pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića, *Presuda*, 17. oktobar 2003, paragrafi 578, 592, 668-669 i 675-677.

Mihajlovića i kazati dobro jutro, đenerale, pa tek onda ići u wc. Sva ta kretanja iz te sobe, preko hodnika do wc-a su praćena raznim udarcima. Jednog dana su došli u Batajnicu neki iz Vojske RS-a i odveli su Grgu Zubaka, Antu Lukača, Franju Barukčića i još neke ljude i vratili su ih u Bosnu. Znači iz RS njihova je policija, njihova vojska je mogla doći u Batajnicu i odvesti jedan broj logoraša.” Odatle su, navodi Tihić, vojnim vozilima prebačeni u logor u Sremskoj Mitrovici, gdje su bili zatočeni i Hrvati iz Vukovara. Po izlasku iz vozila odmah su pretučeni. Nakon toga uslijedila su i druga maltretiranja. „Jedno 200 metara do te zgrade u kojoj se nalazio logor morali smo trčati kroz špalir gdje su nas tukli oni obični policajci iz KP doma Mitrovica, čak i zatvorenici. Ako padneš slučajno, zgaziše te. Morao si odmah da ustaneš i da trčiš dalje. Kad smo došli u tu zgradu gdje je bio vojni logor, tu ima jedno 50 metara do samice, tu na svakom koraku su tukli. I onda pred samom samicom su te skinuli skroz golog. Mene su golog skinuli i onda tukli. Ja sam jedno šest, sedam puta padao u nesvijest. Čim dođem svijesti, onda me ponovo pođu tući. Tako su i sve druge. Takav je bio doček. Ja ne znam kako se to uopće moglo preživjeti. I poslije toga svaki dan ujutro su nas tukli i naveče. I bilo je i između – kad su posebno nas izvodili i tukli.” Ipak, najteža 24 sata bila su u putu od Sremske Mitrovice do Nemetina gdje je razmijenjen. Malo vjerovatna istraga po prijavi logoraša iz BiH. „Ja mislim da u fondu patnje jednoga čovjeka dovoljno je bilo preživjeti tu razmjenu, tih 24 sata koliko je trajala razmjena npr. kojeg logoraša iz Sremske Mitrovice u Nemetinu – šta su nam sve tim putem radili, koliko su nas tukli, ulazili seljani gdje se stajalo u tim selima, maltene svako te mogao svakog momenta ubiti, udariti, izživljavati se.”⁶

Sa njima u logoru je bio i Izet Izetbegović. Logoraš Izet Izetbegović, predratni direktor posavskih državnih preduzeća, prvi predsjednik SDA Bosanskog Šamca i bratić osnivača SDA Alije Izetbegovića, je bio „zatočen i ispitivan u Batajnici. Stavili su mu lisice na ruke i povez preko očiju i uveli ga u jednu prostoriju. Skinuli su mu lisice i povez i u tri navrata su ga ispitivali dvojica ili trojica muškaraca...”⁷ Rečeno mu je da je optužen za rušenje i učestvovanje u rušenju jugoslovenskog poretka. Postrojili su devet zatvorenika iz Bosanskog Šamca i Sulejman Tihić je morao da im pročita izrečene kazne. Nije mu obezbijeđen advokat i nije imao sredstava da se brani.”⁸

Zločinci su i „svjedoka P. (u predmetu ICTY-a *Simić i drugi*), doveli na suđenje u Batajnicu. Nije imao advokata da ga zastupa na suđenju i nije izveden nijedan svjedok. Obaviješten je da je optužen za organizovanje oružane pobune

⁶ https://www.slobodnaevropa.org/a/bivsi_zatvorenici_iz_bih_o_logorima_u_srbiji/3554017.html (Pristup: 27.3.2023).

⁷ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 590; ICTY, Predmet br. IT-95-9-T, Pred Pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića, *Presuda*, 17. oktobar 2003, paragrafi 592 i 676.

⁸ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 590; ICTY, Predmet br. IT-95-9-T, Pred Pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića, *Presuda*, 17. oktobar 2003, paragraf 676.

u Posavini, silovanje nekoliko srpskih žena, klanje jednog srpskog djeteta i proizvodnju oružja. Na suđenju nije vođen nikakav zapisnik. Nije ni osuđen ni kažnjen. Međutim, ostao je u zatočeništvu.”⁹

Logor u Sremskoj Mitrovici

Grad Sremska Mitrovica je sjedište istoimene općine. Nalazi se u Vojvodini, u Republici Srbiji. Komanda 1. Vojne oblasti JNA je, još 21. novembra 1991. godine izdala naređenje za formiranje logora u KPD Sremska Mitrovica. Naređenje je glasilo: „Formirati Sabirni centar pri KPD Sremska Mitrovica za prikupljanje lica lišenih slobode, zbog oružane pobune protiv JNA i zlodela prema golorukom narodu u međunacionalnim sukobima na kriznim područjima u R. Hrvatskoj.”¹⁰ Istim naređenjem za „(u)pravniku sabirnog centra u sastavu KPD Sremska Mitrovica određuje se oficir iz 1. VO.”¹¹ Komandant logora bio je major JNA Zoran Randelović.¹²

Logoraši sa prostora Republike Hrvatske, prevashodno iz Vukovara svedočili su o „prisustvu potpukovnika Miroslava Živanovića iz UB SSNO i u ovom logoru. Prema podacima MO, Živanović je tokom 1991. i 1992. godine bio raspoređen u garnizon Sremska Mitrovica. Kao starešina ovog logora označen je i pukovnik Jugoslav Maksimović iz UB SSNO.”¹³

Za „obezbeđenje ovog logora i vršenje policijskih poslova oko lica lišenih slobode” i smeštenih u ovom logoru određeno je 10 vojnih policajaca iz odeljenja bezbednosti (OB) 1. VO. Naređenje za formiranje logora u KPD Sremska Mitrovica komanda 1. VO je izdala 21. novembra 1991. godine, međutim već od sredine novembra 1991. godine zarobljeni meštani Vukovara i okoline dovođeni su u ovaj zatvor.”¹⁴

Logor u Sremskoj Mitrovici nalazio se u okviru postojećeg zatvora, koji je „sa svih strana bio okružen zidovima visine oko četiri metra. Zatvorski kompleks se sastojao od više objekata u kojima su bile prostorije za spavanje i za pranje, kao i kuhinja i kancelarije. U Sremskoj Mitrovici zatočnici su bili smešteni u zatvorske ćelije veličine od 40 do 60 kvadratnih metara, u kojima nije bilo kreveta. Nedelju dana nakon dolaska dobili su prostirke na koje su mogli da legnu. Zbog malog prostora ljudi nisu mogli da ispruže noge tokom spavanja, pa je jedan broj njih bio prinuđen da spava na smenu. U ćelijama je bilo smešteno između 40 i 130 lica. Prostor je bio skučen i ljudi su terani da satima stoje u istom položaju. Kada su stražari ulazili u ćelije, zatočnici su morali da se okrenu

⁹ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 590; ICTY, Predmet br. IT-95-9-T, Pred Pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića, *Presuda*, 17. oktobar 2003, paragraf 675.

¹⁰ *Dosije: Logori za Hrvate na teritoriji Srbije*. Fond za humanitarno pravo, Beograd 2020, 29.

¹¹ *Isto*.

¹² *Isto*, 29.

¹³ *Isto*, 29.

¹⁴ *Isto*, 30.

prema zidu sa rukama na potiljku i spuštenom glavom. Ćelije u kojima su bili zatvoreni imale su visoke prozore sa rešetkama. Za razliku od logora u Begejcima i Stajićevu, prostorije KPD Sremska Mitrovica su imale grejanje. Hrane je bilo nedovoljno i bila je lošeg kvaliteta. Obrok se često sastojao samo od hleba i čaja. Zatočenici svedoče da su često dobijali plesniv hleb i konzervu, za koju nisu dobijali otvarače. Kuvana hrana se uglavnom sastojala od kupusa ili pasulja. Hrana je donošena u ćelije i zatočenici su jeli na dušecima na kojima su sedeli i spavali. Ručak su morali da završe u roku od 5 ili 10 minuta. Zatočenici nisu imali osnovna sredstva za higijenu. Pored ćelija u kojima su bili smešteni nalazili su se toaleti sa lavaboom, koje su logoraši sami održavali. Iako su imali pristup vodi, kupanje im je bilo ograničeno. Pojednim zatočenicima je kupanje dozvoljeno tek nakon mesec dana. Logoraši koji su imali kod sebe novac mogli su da kupe toalet papir u zatvorskoj kantini. Logoraši u KPD Sremska Mitrovica nisu imali mogućnost da promene rublje ili odeću. Celo zatočeništvo su provodili u odeći u kojoj su dovedeni u logor. Jedan broj logoraša je po dolasku u logor dobio da obuče SMB uniformu. Logoraši u Sremskoj Mitrovici su vrlo retko izvođeni u zatvorske šetnje – otprilike jednom u tri nedelje.”¹⁵

Krajem maja, tačnije 27. maja 1992. godine nekolicina zatvorenika je iz Kasarne JNA u Bijeljini prebačena u zatvor u Sremskoj Mitrovici, u Srbiji, „gdje su držani dok ih nisu razmijenile komisije te iste godine.”¹⁶

Pored Bošnjaka, u logoru u Sremskoj Mitrovici bio je zatočen i određen broj Hrvata. Tako da, „pored zatočenika sa prostora istočne Slavonije, u KPD Sremska Mitrovica su u proleće 1992. godine dovođeni i Bošnjaci zarobljeni u Posavini.”¹⁷

U Sremskoj Mitrovici je, pored ostalih, bio zatočen i Jasmin Mešković. On je 5. aprila 1992. godine od strane JNA, u kojoj je do novembra 1991. godine službovao u Karlovcu, uhapšen u Brčkom i odveden u Sremsku Mitrovicu, „gdje je proveo više od mjesec dana. U ovom logoru je preživio teška mučenja, tako da mu je bila oduzeta cijela lijeva strana.”¹⁸ Jasmin Mešković je iz Sremske Mitrovice „nepokretan prebačen u Vojno-medicinsku akademiju u Beograd, a nakon toga odveden u Vojni istražni zatvor u Beogradu. U Siminom Hanu (kod Tuzle) razmijenjen je 25. maja 1992. za potpukovnika JNA Momira Zeca.”¹⁹ Također, navodi da su u logoru nestali Zikrija Siočić iz Pule (datum nestanka: 15.5.1992) i Ramiz Bešić iz Grapske-Doboj (datum nestanka: 15.5.1992).

¹⁵ *Isto*, 32-34.

¹⁶ S. Ćekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 589; ICTY, Predmet br. IT-02-54-T, Pred Pretresnim Vijećem III, Tužilac protiv Slobodana Miloševića, *Drugi pretpretresni podnesak Tužilaštva* (optužnice u vezi sa Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom), 31. maj 2002, paragraf 611.

¹⁷ *Dosije: Logori za Hrvate na teritoriji Srbije*. Fond za humanitarno pravo, Beograd 2020, 31.

¹⁸ S. Ćekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 589; AIIZ, inv. br. 2-4877, Savez logoraša u Bosni i Hercegovini, *Narativni dio Dokumentarnog filma "Logori smrti"*.

¹⁹ S. Ćekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 589; Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Izjava Jasmina Meškovića o okolnostima i načinu zarobljavanja.

O postupanju prema logorašima, u svojoj izjavi, logoraš M.K. kaže: „Dana 22.5.1992, kao civil ranjen sam u Ilovači. Prva pomoć mi je ukazana u Goraždu nakon čega sam prebačen u bolnicu Užice na dalje liječenje. Međutim, u Bolnici u Užicu sam doživio velika psihička i fizička maltretiranja. 4 dana sam zadržan, tučen i na razne načine mučen, a nakon toga prebačen u logor KPD Sremska Mitrovica. Tu sam zadržan do 14.8.1992. g. U tom logoru sam doživio najteža psihička i fizička maltretiranja, tučen i tučom osakaćen, a nakon toga bio vezan za postelju i ležao sve do kraja mog logorovanja. Nikada mi nije ukazana ljekarska pomoć, niti pružena bilo kakva njega i zaštita. Međunarodni CK me registrovao i vodi me pod brojem: .....”²⁰

U logoru Sremska Mitrovica bilo je zatvoreno i oko 90 žena²¹, pretežno hrvatske nacionalnosti sa prostora Vukovara. Treba naglasiti kako je znatan broj Bošnjaka, „koji je držan u Bileći, prebačen u jedan logor u Subotici,”²² dok je i jedan broj bošnjačkih logoraša iz Policijske stanice u Gackom 5. jula 1992. godine sproveden „u više zatočeničkih centara u Crnoj Gori i Srbiji.”²³

Logor Palić - Subotica

Zatvor u mjestu Palić nedaleko od Subotice, tokom agresije na Republiku Hrvatsku i Republiku Bosnu i Hercegovinu bio je pretvoren u logor za Hrvate i Bošnjake. Prema podacima Ureda Vlade Republike Hrvatske za zatočene i nestale, jedan od registrovanih logora je i zatvor Palić kod Subotice.²⁴

U razdoblju od 9. jula do 1. oktobra 1992. godine, u taj logor je doveden i E.N., koji je uhapšen u Bijeljini. O uslovima i torturama u ovom logoru, pored ostalog, navodi: „...Spremili su papire i mene. Rekli ne možemo biti u Bijeljini, idem u Suboticu na Palić 9.7.1992. god. Kad sam došao na Palić imao sam šta vidjeti. Okolo bocava žica, šatori, kraj šatora žene, djeca, staro i mlado. Dovedi su me na prijavnicu. Strepio sam sav od straha i gladi. Pričala je policija s jednim upravnikom bradonjom. Saznao sam da mu je ime Đuro i da je dobrovoljac srpski bio na Majevidi. Dali su mu moje izjave. Uveo me u kontejner. Počeo je prijetiti. Pričao mi je kako Muslimani sa slobodne teritorije pale i ubijaju Srbe. Prijetio mi je ako me pusti otići ću ja i rekao je da živ neću otići. Tu me je maltretirao dva sahata. Bilo je vruće. Žedan, gladan, pretučen iz Bijeljine, umro gotov od straha. Pustio me je nakon maltretiranja. Dali su mi ćebe i doveli do šatora. Lego sam da malo odmorim. Bilo je tu dosta naroda iz Bijeljine, Kozluka, Šepka, Zvornika, Skelana. Bio je jedan iz Banovića, a jedan iz Gračanice... Čak su

²⁰ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Udruženje logoraša Goražde, Goražde, Izjava M.K.

²¹ *Dosije: Logori za Hrvate na teritoriji Srbije*. Fond za humanitarno pravo, Beograd 2020, 31.

²² S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 589; Ujedinjene nacije, Vijeće sigurnosti, *Konačni izvještaj komisije eksperata Ujedinjenih nacija osnovane u skladu s Rezolucijom 780 Vijeća sigurnosti (1992)*, Dokument UN-S/1994/674, 27. maj 1994, Dodatak VIII – Logori, paragraf 423).

²³ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 589; ICTY, Predmet br. IT-00-39-T, Pred Pretresnim Vijećem I, Tužilac Protiv Momčila Krajišnika, *Presuda*, 27. septembar 2006, paragraf 656.

²⁴ *Dosije: Logori za Hrvate na teritoriji Srbije*. Fond za humanitarno pravo, Beograd 2020, 14.

jednom J.J. tukli i natjerali da napiše da je silovao srpkinje. Tukli su ga. Nije htio priznati. Pao je unesvjest. Mene su zvali da donesem vode da ga umijem. Došao sebi i pustili ga u šator. Ja sam opet ispitivan... Pustili su me. Hodao sam u krugu. Doručak kriškica hljeba, čaj nesladak. Ručak kriškica hljeba, slanina. Nekad grah i to jedna graška ono vodurina... Tu sam provodio dane koji su bili kao godina. Slušajući četničke pjesme. Nisam vidio kuće dvadeset mjeseci, niti zna ko gdje sam...”²⁵

U logoru Palić u Subotici bio je i logoraš F.Š.²⁶ Bio je u tri logora u Bosni i Hercegovini, te dva u susjednoj Srbiji. Nakon što je zarobljen u vlastitoj kući, u razdoblju od 17. do 24. juna 1992. godine bio je zatvoren u logoru Betonirka u Sanskom Mostu. Nakon toga, 24. juna 1992. godine prebačen je u logor Manjača kod Banja Luke, gdje je bio do 13. decembra 1992. godine. Dana 13. decembra 1992. godine premješten je u logor Batković kod Bijeljine. Tu je bio do 25. januara 1993. godine. U susjednu Srbiju, u logor u Subotici premješten je 25. januara 1993. godine i tu bio pritvoren do 2. februara 1993. godine. Na kraju, premješten je u zatvor Sombor, gdje je bio pritvoren do 20. februara 1993. godine. Ukupno je u logorima proveo 248 dana, gdje je bio podvrgnut fizičkom i psihičkom maltretiranju, tuči, izgladnjavanju, pljački, obavljanju prinudnog i ponižavajućeg rada, a bila mu je i uskraćena zdravstvena njega i normalni higijenski uvjeti.

Ista sudbina je zadesila i branioce Žepe krajem jula i početkom augusta 1995. godine, koji su se našli na žestokom udaru agresora, nakon pada Srebrenice. Nakon što se nisu mogli više braniti, odlučili su se na proboje ka slobodnim teritorijama. Jedan broj njih se odlučio da pređe rijeku Drinu i predaju se MUP-u i vojsci susjedne Srbije.

U Srbiju je prešlo „791 civil i manji broj vojnika koji su nakon šest i više mjeseci provedenih u logorima Mitrovo polje i Šljivovica u Srbiji deportovani su u treće zemlje, a manji broj je vraćen u BiH.”²⁷ Prema podacima Šabana Kulovca, „najveća grupa od 850 boraca kreće prema Drini. Preko Drine prave drvene splavove i prebacuju se na teritoriju Srbije u mjestu Crni potok i predaju se vojsci Jugoslavije u Jagošticama. Odatle su prevezeni u logore Šljivovica i Mitrovo Polje.”²⁸

Većina onih koji su se predali MUP-u Srbije, odvedeni su u logore na području Republike Srbije. Oko 800 Bošnjaka, uglavnom bivših pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine (oko 20% njih imalo manje od 18 godina), a koji su se, nakon okupacije Žepe (“sigurne zone” UN-a), krajem augusta 1995. godine predali vojsci i policiji Republike Srbije, zatočeno je u

²⁵ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Savez udruženja logoraša Tuzlanskog kantona, Udruženje logoraša općine Tuzla, Izjava E.N.

²⁶ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Izjava F.Š.

²⁷ Ramiz Dedić, et al, *Žepska brigada u vrijeme agresije 1992-1995*. Sarajevo: Udruženje boraca “185. Žepska brigada“ 1. Korpusa, Sarajevo 2020, 157-158.

²⁸ Šaban Kulovac, *Žepa 1992-1995: Istinu ne smijemo zaboraviti*. Autorsko izdanje, Sarajevo 2007, 66.

logorima: Šljivovica – Čajetina i Mitrovo Polje – Aleksandrovac,²⁹ a dio njih kasnije je prebačen i u logor Padinska Skela kod Beograda.

Logor “Šljivovica”

Logor “Šljivovica”, na teritoriji općine Čajetina, u blizini Užica (Republika Srbija) je formiran krajem jula 1995. godine. Formiran je s ciljem pritvaranja Bošnjaka koji su se preko rijeke Drine prebacili na teritoriju Republike Srbije. To su bili Bošnjaci koji su uspjeli preživjeti okupaciju enklava Srebrenice u julu 1995. godine i Žepe u augustu 1995. godine. Prelaskom na desnu stranu rijeke Drine, predali su se pripadnicima MUP-a Srbije i graničnog bataljona Vojske Jugoslavije (VJ). U to vrijeme, komandant graničnog bataljona VJ bio je Ljubiša Diković, načelnik Generalštaba Vojske Srbije. Bošnjaci su se predavali, u većini slučajeva, na prostoru planine Zvijezda, te u okolici sela Jagoštica, na desnoj obali rijeke Drine.

Nakon što su se predali, policija ih je kamionima i autobusima prevezla u logore Šljivovica i Mitrovo polje, koje su obezbjeđivali pripadnici MUP-a Republike Srbije. Da su ih, kojim slučajem, predali pripadnicima VRS, a na čemu su insistirali komandanti VRS, zarobljenici bi vjerovatno bili likvidirani.

Vlasti Srbije su logor “Šljivovica” nazivale “prihvatnim centrom”, što nije bilo ni približno tome. Logoraši su smješteni u stare radničke barake preduzeća “Planum”. Logor je bio „opasan bodljikavom žicom i rovovima sa bunkerima i uz fizičko obezbjeđenje enormno velikog broja dobro naoružanih pripadnika specijalnih jedinica MUP-a Srbije, te specijalno dresiranim psima.”³⁰

Torture i mučenja prilikom hapšenja, kao i nakon prebacivanja u logor “Šljivovica” opisuje logoraš Dž.J. na sljedeći način: „...Padom Žepe u srpske ruke sa grupom oko 200 ljudi u potrazi za spasom preplivali smo Drinu na mjestu zvanom Crni potok i uputili se prema Srbiji. Mislili smo da ćemo tamo biti sigurni. Putujući kroz šumu dana 1.8.1995. naišli smo na vojsku Jugoslavije (Srbije) blizu mjesta Jagoštica. Tu su nas skupili u jednu grupu, pretresli nas i rekli da se ništa ne bojimo, da nam oni neće ništa uraditi. Sve je bilo uredi dok nisu došli drugi vojnici da nas vode negdje. Odmah nakon njihovog dolaska počelo je maltretiranje, psovka i tuča. Bili su naoružani kao da idu na ratište. Od njih se najviše izdvajao neki Ceca koji je nosio mitraljez i čitavo vrijeme govorio da će nas sve poklati. Dovedli su nas u Jagošticu, postrojili, ponovno pretresli,

²⁹ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 590; AIIZ, inv. br. 2-5196, Republika Bosna i Hercegovina, Državna komisija za traženje nestalih osoba, Broj: 06/5 43/96, Sarajevo, 9. april 1996. – Republika Bosna i Hercegovina, Vlada, Kabinet predsjednika; Š. Kulovac, *Žepa 1992-1995*, 66, 165-166, 187 i 191-192; *Samrtničko srebreničko ljeto '95: Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda Podrinja*. Udruženje građana “Žene Srebrenice”, Tuzla 1998, 178 i 237- 239; AIIZ, inv. br. 2-4877, Savez logoraša u Bosni i Hercegovini, *Narativni dio Dokumentarnog filma “Logori smrti”*;

³⁰ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 591; AIIZ, inv. br. 2-5196, Republika Bosna i Hercegovina, Državna komisija za traženje nestalih osoba, Broj: 06/5-43/96, Sarajevo, 9. april 1996. – Republika Bosna i Hercegovina, Vlada, Kabinet predsjednika.

maltretirali i tukli. Bili smo prisiljeni da stojimo na Suncu bez vode i hrane nekoliko sati, sa glavama pognutim ka zemlji. Kad su završili sve, potrpali su nas u vojne kamione prekrivene ceradama. Vjerovatno nisu imali dovoljno kamiona, jer su jedva zatvarali stranice od kamiona. Ako bi se bilo ko od nas naslonio na ceradu oni bi udarali kundacima i cijevima od pušaka. Od velike vrućine, zagušljivosti, gladi i umora mnogi od nas su padali u nesvijest, a jedan čovjek se i ugušio. Odatle su nas dovezli u, kako smo kasnije saznali, Šljivovicu i rasporedili po nekim objektima. Tu smo prenoćili na golom podu u strahu i neizvjesnosti šta će sa nas da bude, jer su mnogi vojnici govorili da će nas vratiti Karadžiću u Bosnu. Cijelu noć vojnici su ulazili u prostoriju nešto ispitivali i tukli nas. Ako bi se neko usudio da pita i da ode u WC vraćao bi se izudaran. Kada je svanulo vidjeli smo gdje se nalazimo i primjetili da ima veliki broj specijalnih policajaca naoružanih automatskim puškama, mitraljezima i psima. Taj dan su nas odvodili na pregled, slikavali nas, uzimali otiske prsta i informacije ko smo, šta smo i gdje smo bili u vojsci. Tretirali su nas isto kao divlje ljude ili životinje. Puške su uvijek držali uperene u nas sa prstom na obaraču. Bojali su se valjda da ih ne ujedemo. Čitavo to vrijeme su dovodili nove ljude koji su se kao i mi predavali po šumi. Odatle su nas oko četiri stotine prebacili autobusima u mjesto Mitrovo polje gdje sam bio šest mjeseci...³¹

Jedan od logoraša, M.S. iz Srebrenice navodi: „Kada smo stigli u logor Šljivovica u Srbiji, bili smo izloženi najtežem maltretiranju, zlostavljanju i tući. Neke su tada odveli u drugi logor Mitrovo Polje u opštini Brus. Spavali smo na golom betonu bez prostirke. Hrana je bila loša, a obroci oskudni, tako da smo padali u nesvijest od gladi i iscrpljenosti. Logorske vlasti su nam govorile da nam ne mogu dati više hrane, jer su pod sankcijama. Mada su MKCK i UNHCR dovlačili hranu za nas, ona je tokom noći odvožena iz logora. U grašku obarenom na samoj vodi kojeg smo redovno dobijali, bilo je dosta crva. Obroke smo dobijali jedanput na dan. Na kupanju su nam puštali studenu vodu i prije nego što bi saprali sapunicu, voda je zatvorena. Gotovo smo svi imali uši i buhe. Najteže od svega je bilo kada su nas tjerali na seksualne radnje. To smo morali činiti pod prijetnjom batina, a čuvari i stražari bi to gledali i smijali se. Također, morali smo se tući međusobno, ako bi to odbili, dobijali bi batine od čuvara. Pored toga morali smo pjevati srpske pjesme, uzvikivati parole, ‘Živio Slobodan Milošević!’, psovati Aliju Izetbegovića, zavijati i lajati kao životinje i slične stvari. U logoru mi je ozlijeđena kičma od silnog zlostavljanja, tako da danas imam status logorskog invalida. Nisu svi Srbi prema nama loše postupali. Neki su izbjegavali da nas maltretiraju i zlostavljaju, zato su ih smjenjivali ili su morali plaćati novčane kazne za odbijanje poslušnosti komandantu logora. Razmijenjen sam 10. aprila 1996. godine sa većim brojem logoraša. To je bilo moje ponovno rođenje.”³²

³¹ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Izjava Dž.J.

³² S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 591-592; *Samrtno srebreničko ljeto '92: Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda podrinja*. Udruženje građana “Žene Srebrenice“, Tuzla 1998, 178.

O počinjenim zločinima u logoru “Šljivovica”, potresno i užasavajuće kazivanje pruža S.A., također iz Srebrenice, koji kaže: „...Poslije pada Srebrenice krenuo sam preko šume na put užasa i smrti. Nisam se uspio probiti preko Konjević -Polja, pa sam nastavio lutanje šumom do 21. jula. Sa grupom ljudi krenuo sam prema Žepi. Do 30. jula učestvovao sam u odbrani Žepe, a poslije njene okupacije, odlučio sam krenuti preko Drine u Srbiju. Vojska Jugoslavije me zarobila 1. avgusta na karauli Jagoštica. Do predveče su nas sakupljali i onda je počelo ispitivanje i maltretiranje. Sve su nas pretresli na grub način i oduzeli su od nas sve što smo imali. Čak i kaiševe iz pantalona i šnjire iz cipela. Morali smo pisati izjave. U večernjim satima doveženi su kamioni i mi smo potrpani kao stoka na njih. Cerada je zašnjirana tako da na kamionu nije bilo zraka. Mnogi su padali u nesvijest. Na kamionu je bilo 220 ljudi. Nismo znali gdje nas voze. Prilikom izlaska iz kamiona morali smo proći između policajaca koji su nas odmah počeli tući nogama, palicama, toljagama i sl. Bili smo u Srbiji u napuštenim barakama beogradske firme 'Planum'. Nalazio sam se u sali nekadašnje menze sa još 97 ljudi. Prvih petnaest dana smo ležali na golom betonu, a kasnije smo dobili po jedno ćebe. Svakog dana smo pojedinačno odvođeni kod inspektora na ispitivanje i pisanje izjava. Tamo su mnogi mučeni i tjerani da pišu ono što nisu učinili. Oko baraka je bilo dosta policije. Najteže nam je bilo noću kada bi izvodili ljude i mučili ih. Tukli su nas svim sredstvima koje bi imali pri ruci, toljagama, letvama, palicama, kablovima od struje i sl. Najčešće su na mučenje izvodili one koje su u vrijeme rata bili u Srebrenici. Jedno mučenje ću pamtititi do kraja života. Jedan policajac me izveo na ćošak barake gdje su čekala još trojica. Sa te strane bio je ulaz u menzu sa izlivena tri stepenika. Rekli su mi da tu sjednem i onda su mi počeli postavljati pitanja. Odgovarao sam. Zatim su me počeli tući nogama po bubrezima, stomaku, leđima, glavi. Obore me na zemlju i počnu me dalje šutati, dok nisam ostao bez vazduha. Jedan policajac je sa strane to vidio i oni su prestali. Opet su me vratili na stepenik. Počeli su mi postavljati nova pitanja. Bez obzira šta bih odgovorio, oni su me psovali, govorili mi da lažem i udarali me u gornje dijelove tijela. Opet sam pao. Pošto su me podigli, odlučio sam da više ništa ne govorim. Jedan od njih je repetirao pušku i naslonio mi cijev na sljepočnicu. Tražio je od mene da priznam kako sam i koliko poklao Srba. U tom momentu sam rekao: 'Ubijte me, ali me nemojte više mučiti.' 'Nećemo te ubiti oružjem, već na drugi način', rekao je jedan od njih i ponovo su me, sva četvorica, počela udarati nogama. Kada su vidjeli da se više ne mogu pomjerati, uzeli su gumeno crijevo i počeli me njime udarati preko leđa. Nakon ovoga su mi rekli da mogu ići unutra. Otpuzao sam u baraku. Tri dana poslije toga nisam mogao normalno disati. Pored ovog mučenja još sam nebrojano puta dobivao batine. Mjesec dana sam proveo u Sali menze. Prvih petnaest dana su nas mučili glađu. Dobijali smo četvrtinu hljeba i četvrtinu ribe na dan. Kada smo počeli padati u nesvijest od gladi povećali su nam obroke, ali su oni još uvijek bili nedovoljni. Osamnaestog dana našeg boravka u logoru došao je MKCK i registrovao nas, ali se nije promijenio odnos prema nama. I dalje su nastavljena maltretiranja i ispitivanja. Sve do februara 1996. godine kupali smo se napolju

hladnom vodom na snijegu, mrazu, zimi. Bilo je trenutaka kada su nas noću izvodili napolje i tjerali nas da stavljamo glavu pod slavinu sa hladnom vodom. Inspektor je imao običaj da nas tuče pendrekom po bosim stopalima, a zatim smo morali držati noge u hladnoj vodi. U logoru Šljivovica kod Užica proveo sam osam mjeseci i 10 dana. Razmijenjen sam 10. aprila 1996. godine.”³³

U logoru “Šljivovica” je bio zatočen i H.Š. koji navodi: „...Krajem mjeseca, tačnije 30. jula sam zarobljen. Nakon 15 dana lutanja po šumama, izgladnjivanja, prešli smo Drinu tačnije na teritoriju Srbije. Tri dana lutanja po Srbiji, opkoljeni smo i uhvaćeni od strane vojske Republike Srbije. Po zarobljavanju su nam otuđili sve što smo imali od nakita i para. Nakon toga vode nas do njihove komande gdje su nas opet pretresli i pojedine pretukli. Posle toga isti dan nas trpaju na kamion i odvoze u Šljivovicu. Tu smo dali izjave gdje smo ratovali, koliko smo oružja imali. Posle toga smo neki ostali tu u Šljivovici, a drugi otišli za Mitrovo Polje. Prvih mjesec dana smo iz dana u dan dobivali jake batine, dok nas nije registrovao Crveni križ. Od njih smo dobili ćebe i jastučić da nespavamo na betonu. Posle toga Crveni križ nam je obezbjedio krevete za spavanje. Na početku smo imali obrok dnevno, a posle je bila bolja hrana. Stražari su bili nepoznati tako da ne znam njihova imena i prezimena. Razmijenjen sam 10.4.1996. Memići-Kalesija.”³⁴

Logoraš S.H. u izjavi kaže: „...Odveden sam 30.7.1995. godine u logor Šljivovica. Tu sam tučen i maltretiran na sve načine. Nas 34 je bilo izolovano od ostale grupe i pokušali su da nas sakriju od Crvenog krsta. Ljudi su padali u nesvjest od gladi. Tu sam svaki dan ispitivan i tučen. Početkom marta 1996. godine smo prebačeni u Pađinsku Skelu...”³⁵

Ukupno „psiho-fizičko stanje logoraša”, početkom aprila 1996. godine, kada je u logoru “Šljivovica” (bilo) zatočeno 276 Bošnjaka, bilo je zabrinjavajuće. „Vidljiva je psihička iznurenost uzrokovana ranijim maltretiranjima, nekvalitetnom i slabo karoličnom ishranom i nedavnim epidemijama žutice i šuge...”³⁶ Logoraši su bili „izloženi raznim psihološkim pritiscima i maltretiranjima, kao što su, naprimjer, pjevanje četničkih pjesama, pravljenje različitih četničkih simbola i grbova...”³⁷

³³ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 592-593; *Samrtno srebreničko ljeto '92*, 237-239.

³⁴ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Udruženje logoraša Novi Grad, Sarajevo, Izjava H.Š.

³⁵ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Savez udruženja logoraša Kantona Sarajevo, Sarajevo, Izjava S.H.

³⁶ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 593; AIIZ, inv. br. 2-5196, Republika Bosna i Hercegovina, Državna komisija za traženje nestalih osoba, broj: 06/5-43/96, Sarajevo, 9. april 1996. – Republika Bosna i Hercegovina, Vlada, Kabinet predsjednika.

³⁷ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 593.

Logor "Mitrovo Polje"

Drugi veliki logor u koji je odveden dio bošnjačkih zarobljenika koji su se predali MUP-u Srbije odveden je u logor "Mitrovo polje" kod Aleksandrovca (Republike Srbija). Logoraši su smješteni u stare objekte koji su nekad ranije, najvjerovatnije, služili kao dječije odmaralište.

Logoraše su „policajci koristili kao robovsku radnu snagu, pogotovo one zatočene u Mitrovom Polju, oni su radili na izgradnji brane, sekli drva, istovarali ugalj, a jednu grupu logoraša su vozili do Brusa gde su radili na izgradnji hotela.”³⁸

U grupi zarobljenika koji su odvedeni u logor "Mitrovo polje" bio je i Mušan Džebo. On u svojoj izjavi, pored ostalog, navodi: „Mene su držali gdje je menza bila. 10 ljudi nas je bilo u vrlo malom prostoru, nismo mogli ni da ustanemo, ni da sjednemo, ni ništa. Nismo imali ni uslova. Kad kiša malo padne, ispod nas teče potok. Nismo imali nikakve zaštite. Jedino ono na sebi što smo imali, što smo prenijeli odjeće, nikakvih drugih uslova nismo imali. A na šest ljudi ako daju danas onu jednu konzervu ribe. Nismo mogli ustati na noge. Bili smo ošugali se, zaušljali se. Takoreći mogao si samo ustati na koljena. U wc ako pođeš, onda te policija tamo bije. Kad hoćeš u wc da izađeš, jer nisi nikud smio ni i ići, onda moraš dići tri prsta pa se obratiti: 'Molim vas, gospodine, mogu li izaći?' Ako on slučajno primijeti da nemaju tri prsta, onda on kaže: 'Donesi ruku vamo da ti taj jedan odsiječem jer ne treba ti'.”³⁹

Logoraš Dž.J., koji je iz logora "Šljivovica" prebačen u logor "Mitrovo Polje", pored ostalog, navodi: „...Nas oko četiri stotine (su) prebacili autobusima u mjesto Mitrovo Polje gdje sam bio šest mjeseci. Tu su nas tukli, izgladnjivali i izivljavali se na sve moguće načine. Crveni krst nas je tu registrovao ali osjećali smo kao i da nije. Bili smo toliko iscrpljeni da kada bi ustajali većina je padala u nesvjest. Sobe su bile pretrpane tako da u sobi u kojoj sam ja bio bilo je nas četrnaest a samo je moglo da stane sedam vojničkih spužvi. Svi smo se suzdržavali da što manje idemo u WC, jer svaki put kada bi neko tražio da ide bio bi maltretiran i tučen nekad i od tri ili više policajaca. Svaku noć bi odvodili ljude u neku vikendicu gdje su bili inspektori koji su vršili ispitivanja o ratu i događanjima u Žepi. Svi su se vraćali modri i krvavi od batina. Većinom su nas tukli po rukama, tabanima i stomaku. Iako je Crveni krst dovlačio dovoljno hrane oni nam je nisu davali. Neke ljude su sakrivali od Crvenog krsta da ih nebi vidjeli kako izgledaju. Jedan dječak je umro jer je dobio zapetljjaj crijeva od gladi. Tokom šest mjeseci boravka oko polovina ljudi je isporučena u neku treću zemlju, a mi ostali smo ponovo vraćeni u Šljivovicu gdje smo bili do Dejtonskog sporazuma kada su nas isporučili nazad u Bosnu. U ta dva logora ukupno sam

³⁸ Tomislav Marković, *Otkud logori za Bošnjake u Srbiji*, 1. juli 2018. (<https://balkans.aljazeera.net/opinions/2018/7/1/otkud-logori-za-bosnjake-u-srbiji>).

³⁹ Izvor:

https://www.slobodnaevropa.org/a/bivsi_zatvorenici_iz_bih_o_logorima_u_srbiji/3554017.html
(Pristup: 28.3.2023).

proveo osam mjeseci i deset dana. Od posljedica logora po povratku u Bosnu bio sam liječen kod psihijatra i trošio mnoge lijekove kao što su apaurin i amizol..."⁴⁰

U potresnom svjedočenju o nehumanim uslovima i nečovječnom postupanju prema bošnjačkim logorašima, posebno mučenju i zlostavljanju, logoraš Š.M. kaže: „...Zarobljen sam padom Žepe ispod sela Jagošnice od strane srpske milicije. Tu su me počeli maltretirati i biti. Kada su me povelu u selo čitavo vrijeme su me isto tukli i maltretirali a ponajviše puta su govorili stanite ovdje, svi stanemo a policajac se izdvoji i s puškom nišani po nama i više ovog hoću ubiti, ovog neću. A mi samo slušamo kad će puška dati glas i da nekog nejma. Isto su nam jednom rekli da čučnemo (jedan tetoviran po rukama i mišicama policajac i držao je mitraljez) i rekao sa čijih leđa padnem ubiću ga i ovdje će ostati. Preko naših leđa je prešao i to u vojničkim čizmama, a puška se nije čula. Tako su nas doveli u selo Jagošnice, tu su nas isto maltretirali i pojedince izvodili iza jedne ograde (živica) i tu su ih tukli i čuli se jauci koga su tamo odvodili. Svi smo sjedili na livadi pognute glave a oni kao heroji sa puškama oko nas i ponekog nogom u leđa udare. Tako sjedeći čuli smo zvuk motora koji su došli u blizini gdje smo sjedili. Rekli su ustanite i po dvojica u red vodimo vas vašem Aliji. Sjeli smo u vojne kamione, ustvari natrpali nas kao sardine. Vozili su nas cijelu noć, ali mi nismo znali gdje. Znam da su nas rano ujutro dovezli u neke barake vjerovatno od neke firme i tu je bila vjerovatno radnička kuhinja. Tu su nas poimenice popisali a bogami izvodili i bili na svakom koraku, a Agu Dizdarevića su toliko tukli da nije mogao hodati već su ga uvukli u tu sobu u nesvjesnom stanju. Saznali smo da se to mjesto zove Šljivovica. Tu sam prenoćio i drugi dan su nas prozvali oko 35 i sa autobusima prevezli u Mitrovo Polje kako nam rekoše, a to je po mom mišljenju bilo dječije odmaralište. Tu kad smo stigli počela je prava tortura, bitka i maltretiranje. Tu su bila i dva paviljona gdje su nas smjestili. Jedan se zvao Rasina a drugi Sutjeska. Ja sam bio u jednoj sobi otprilike 5x5 sa 20 kreveta a mi smo sve po dvoica u krevetu sa jednim čebetom. Tu su nas svaki dan po nekoliko puta prozivali poimenice, odvodili u posebne prostorije, ispitivali, maltretirali i kasnije šibali. Jednom na dan su nam davali da jedemo i to hljeb sa vodom razmute i sipali u tanjir. Bezbroj puta sam pao u nesvjest od gladi, a kad me unesu u sobu ja ne znam, samo kad se probudim ja pored prozora a u sobi od nas 40 kao da nema niko. Kad nekog odvedu da ispituju, sav dođe modar i samo stenje od bolova. Crveni krst nam je dolazio, donosio hranu ali oni nam nisu davali da jedemo, a nismo smjeli ni tražiti, a nismo se smjeli ni žaliti Crvenom krstu, jer ako im išta kažu mi bi bili svi maltretirani. Kada sam ja odlazio na ispitivanje prvo što te pita koliko si zaklao Srba, a ispred njega na stolu razni predmeti za šibanje (policijski pendreci, drvene palice i metalne). Mene su šibali po leđima i po tabanima ponajviše, pa je bilo dana da ne mogu izaći da jedem. Pa možete zamisliti kako mi je bilo, meni i svim ostalim. Zato

⁴⁰ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Izjava Dž.J.

sada imam problema sa nogama, ne mogu dugo da stojim, leđima, noćne more i psihički sam opterećen kako sam sve ovo preživio...”⁴¹

Fond za humanitarno pravo Srbije⁴² je uspio doći do saznanja da je komandant logora “Šljivovica” bio Zoran Prljević, a logora “Mitrovo Polje” Radoslav Savić.

Logor Padinska Skela - Beograd

Padinska Skela ili poznatije kao Padinjak je naseljeno mjesto u gradskoj općini Palilula u Gradu Beogradu u Srbiji. Naselje je udaljeno nepunih 30 km od Beograda. U tom mjestu se nalazi Kazneno-popravni dom (zatvor) poznat pod nazivom “Nova Skela”, otvoren 50-ih godina 20-og stoljeća.

Logoraš M.A. iz Srebrenice, o torturama u tom logoru, navodi: „...Izjavljujem da sam bio u logoru Padinska Skela, Beograd, Srbija od 24.2.1995. god. do 5.10.1995. god. sa J.S. i još 35 Bošnjaka. U tom periodu sam preživio mnoge strahote od maltretiranja do premlaćivanja. Udaranja prilikom hapšenja na planini Tari rukama, nogama, kundacima po rukama, leđima, glavi zbog čega imam i posledice kako fizičke tako i psihičke, od fizičkih (lom desnog zgloba), psihičke (ružni snovi i nesаница). Susret sa komšinicom i ispitivanje o komšiji ko je ga ubio i ko mu je uho osjeko, maltretiranje i pritisak oko priznanja, to je bilo u policiji B. Bašta. U Titovom Užicu dolazak građana i izvođenje, maltretiranje, ispitivanje i vršenje pritiska na priznavanje stvari koje nisi uradio. Padinska Skela sve isto i sve ponovo pritisci, prijetnje ubistvom i da naćemo nikad viditi porodicu i živi ostati...”⁴³

Veliki broj bošnjaćkih logoraša je, nakon zarobljavanja, prvo dovođen u mjesto Bajina Bašta (Dom poljoprivrede), a zatim odvođen u logore “Mitrovo Polje”, “Šljivovica” i “Padinska Skela”. Nakon zatvaranja logora “Šljivovica” i “Mitrovo Polje” 10. aprila 1996. godine, dio logoraša je izašao na slobodu, dok je jedan dio logoraša, „...pod izgovorom da se radi o ratnim zloćincima, bio prebaćen u zatvor 'Padinska Skela' u Beogradu...”⁴⁴

Jedan od logoraša (H.K), koji je uhapšen 3. augusta 1995. godine, navodi da je u logoru “Padinska Skela” bio do 14. aprila 1996. godine. Navodi kako „do dolaska u prvo mjesto zatoćenja u Bajinoj Bašti nisu me tukli, ali ćim smo došli u Poljoprivredni dom u B. Bašti fizićki su me tukli nogama...” Dalje kaže da su

⁴¹ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Izjava Š.R.

⁴² Tomislav Marković, *Nema pravde za logoraše iz Šljivovice i Mitrovog polja*, 14. mart 2021. <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/3/14/nema-pravde-za-logorase-iz-sljivovice-i-mitrovog-polja> (Pristup: 3.4.2023).

⁴³ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Udrućenje logoraša Novi Grad, Sarajevo, Izjava M.A.

⁴⁴ <https://www.otisak.ba/bolna-sjecanja-na-sljivovicu-logor-kroz-koji-su-prosle-stotine-bosnjaka/> (Pristup: 30.3.2023).

svi koji su bili zarobljeni u logoru Padinska Skela „bili žrtve torture”, kao i da je lično „svjedok fizičkih tortura drugih logoraša...”⁴⁵

Kroz logor Padinska Skela prošao je i logoraš E.B.⁴⁶ Okupacijom Žepe, prešao je u Srbiju i uhapšen u selu Jagoštica 1. augusta 1995. godine. Nakon što je jedno vrijeme zatvoren u logoru “Šljivovica”, premješten je u logor Padinska Skela. U logoru Padinska Skela bio je zatočen do 18. juna 1995. godine. Bio je podvrgnut fizičkom i psihičkom maltretiranju, tučen, opljačkan, izgladnjivan, te stalno vođen na ispitivanja. Uskraćena mu je i zdravstvena njega, kao i normalni higijenski uvjeti.

Bolnica u Užicu

Jedan dio Bošnjaka, nakon ranjavanja i/ili fizičkih tortura nad njima od strane srpskih oružanih formacija, prebačen je u bolnicu u Užice, kako bi im bila ukazana ljekarska pomoć. Međutim, prema svjedočenju zarobljenih Bošnjaka, iako su već bili u teškoj zdravstvenoj situaciji, bili su izloženi verbalnim, psihičkim, te posebno fizičkim torturama i mučenjima od strane ranjenih srpskih vojnika, drugih bolesnika, kao i srpskih vojnika koji su dolazili iz Bosne i Hercegovine u Užice.

Već je naveden primjer logoraša M.K, koji je nakon ranjavanja u Ilovači kod Goražda prebačen u bolnicu u Užice. Tu je, po vlastitoj izjavi, doživio velika psihička i fizička maltretiranja.⁴⁷

Sličnu sudbinu je doživio i logoraš A.M. On u svojoj izjavi, kaže: „...Prilikom mog teškog ranjavanja 4.5.1992. u Armiji BiH u Ilovači, zvanom s. Nekopi, sam prebačen u Goražde, a zatim u Višegrad do Doma zdravlja, jer i tu nisam mogao biti liječen, pa su pozvali vojni sanitet gdje sam ja i još jedan ranjenik prebačeni u Užičku bolnicu gdje sam tamo zadržan i liječen. Prilikom mog liječenja u Bolnici u Užicu mojih 15 dana bio sam ponižavan, maltretiran i fizički napadan od strane njihovih vojnih ranjenika koji su dolazili sa raznih ratišta R. Srpske, te od bolesnika koji su tu ležali, pogotovo što sam imao ime A. Trećeg dana mog boravka u bolnici pojavili su se isljednici R. Srpske koji su me svaki dan po 3 puta pa i više ispitivali dnevno da bi saznali da li sam bio u Vojsci BiH Armije, jer sam za njih značio nepodoban i agresor pa su me htjeli za operaciju ubijenih što su to radili i sa ostalim bolesnicima što su ih vadili i ubijali to jest bošnjačke bolesnike što su se nalazili u bolnici. Sa mojim plaćom i molenjem umolio sam načelnika bolnice Užice koji je bio glavni nad ostalim ljekarima da bi mi dao otpusnu listu što je i učinio srećom na moje zadovoljstvo. Samo što sam se našao na ulici prilikom izlaska pokupila me je policija i odvela u Crveni krst Užice. Uz pomoć C. Krsta prebacio sam se do Višegrada. Kada sam

⁴⁵ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Izjava H.K.

⁴⁶ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Izjava E.B.

⁴⁷ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Udruženje logoraša Goražde, Goražde, Izjava M.K.

izašao iz autobusa u Višegradu sam ugledao naoružane bradate vojnike, tenkove, topove koji su stajali na mostu, ulaz izlaz grada...”⁴⁸

Jedan broj teže ranjenih Bošnjaka, na početku opsade Goražda, prebacivan je na liječenje u susjednu Srbiju, tj. u bolnicu u Užice. Dr. Muamer Džananović je vlastitim naučno-empirijskim istraživanjem utvrdio da su „i najbliži srodnici ubijene djece, koji su teže ranjeni početkom opsade, prebacivani u Srbiju na liječenje. Tako npr. Nakon prvog ubistva djece u gradu, 14. maja 1992, nakon što su ubijeni Čulov (Hamid) Mirsad (1976) i Suljović (Ibrahim) Selvira (1976), Selvirin brat Saudin (1983), s kojim je i obavljen intervju, nakon teškog ranjavanja u tom zločinu prebačen je u bolnicu u Užice, gdje nije adekvatno liječen, što je uz pretrpljeni strah od počinjenog zločina razlog i danas vidljivih posljedica. Također tvrdi da je gledao kako u bolnici guše jastukom Adema Piriju, koji je također nakon ranjavanja prebačen u bolnicu u Užice. Nakon što su 20. maja 1992. ubijene Kovač (Fadil) Alma (1987) i Kovač (Hadžan) Hajrudin (1984), njihove majke, koje su ranjene u tom zločinu, iz Doma zdravlja u Goraždu prebačene su u Srbiju (Užice i Beograd) na dalje liječenje.”⁴⁹

Proces oslobađanja logoraša je otpočeo u decembru 1995. godine, a zadnje grupe su oslobođene tek u aprilu 1996. godine, uz posredstvo UNHCR-a. Brojni Žapljaci „koji su se nalazili u zarobljeništvu u Srbiji deportovani su u treće zemlje: Australiju, Ameriku, Francusku, Irsku, Finsku, Holandiju i Švedsku, gdje su u većini i ostali.”⁵⁰

U logorima u Srbiji, zatočenici su sistemski fizički i psihički maltretirani, „izloženi torturi – batinjanju palicama, granama, gumenim cijevima, gašene su im cigarete po tijelu, spavali su na betonu, hrana im je bila nedovoljna, odnosno prema njima je postupano krajnje nečovječno, i ponižavajuće.” U logorima su ubijeni Šećan Dizdarević (14 godina) i Edhem (Mehmed) Torlak (rođen 1945. godine u selu Laze, općina Rogatica), a od posljedica zlostavljanja i izgladnjivanja „preminula su četiri logoraša.”⁵¹ Odmah po zatočenju u blizini

⁴⁸ Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Udruženje logoraša Goražde, Goražde, Izjava A.M.

⁴⁹ Muamer Džananović, *Zločini nad djecom u Goraždu tokom opsade 1992-1995*. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2015, 87-88.

⁵⁰ Š. Kulovac, *Žepa 1992-1995: Istinu ne smijemo zaboraviti*. 67.

⁵¹ AIIZ, inv. br. 2-5196, Republika Bosna i Hercegovina, Državna komisija za traženje nestalih osoba, Broj: 06/5-43/96, Sarajevo, 9. april 1996. – Republika Bosna i Hercegovina, Vlada, Kabinet predsjednika; *Samrtničko srebreničko ljeto '95*, 178 i 237-239; AIIZ, inv. br. 2-4910, Republika Srbija, Prvi osnovni sud u Beogradu, Posl. 76 P 46161/2010, 2. juli 2010, *PRESUDA*; AIIZ, inv. br. 2-4911, Republika Srbija, Apelacioni sud u Beogradu, Gž. br. 15071/10, Beograd, 29. juli 2011, *PRESUDA*; AIIZ, inv. br. 2-4912, Republika Srbija, Prvi Osnovni sud u Beogradu, 63 P br. 5238/2012, Beograd, 1. juni 2012, *PRESUDA*; AIIZ, inv. br. 2-4913, Republika Srbija, Prvi Osnovni sud u Beogradu, Posl. 76 P 22279/2011, Beograd, 22. novembar 2011, *PRESUDA*; AIIZ, inv. br. 2-4914, Republika Srbija, Apelacioni sud u Beogradu, Gž. br. 7271/12, Beograd, 13. juni 2014, *PRESUDA*; AIIZ, inv. br. 2-4877, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, *Narativni dio*

sela Jagoštica ubijen je Mujo (Mustafa) Hodžić (rođen 1971. godine u Žepi, općina Rogatica), a u logoru "Šljivovica" su, od posljedica zlostavljanja i nečovječnog postupanja, umrli Nazif (Salih) Krlić (rođen 1945. godine u selu Krušev Do, općina Srebrenica)⁵², te Ahmo Krlić i Meho Jahić.

Sudski procesi

Vođeno je nekoliko sudskih procesa u Republici Srbiji, po tužbama bivših logoraša koji su bili zatočeni u logorima na području te države.

Tako je 2011. godine Fond za humanitarno pravo Srbije podnio krivičnu prijavu Tužilaštvu za ratne zločine protiv više desetina pripadnika vojske i policije Srbije zbog počinjenih zločina nad bošnjačkim logorašima u logorima u Šljivovici i Mitrovom Polju. Sastavni dio krivične prijave bile su izjave oko 70 logoraša. Dvije godine nakon podnošenja prijave, tj. 2013. godine, Tužilaštvo je „odbilo prijavu, sa obrazloženjem da nije bilo nikakvih zločina. Kako su do tog saznanja došli nije baš najjasnije, budući da nisu kontaktirali nikog od logoraša kako bi proverili iskaze. Ni žalba Ustavnom sudu nije pomogla, odbačena je zbog čuvenih 'formalnih razloga'.”⁵³

Nakon toga, krajem 2014. godine Fond za humanitarno pravo je, u ime bivših logoraša, podnio predstavku pred Europskim sudom za ljudska prava u Strazburu, zbog *kršenja prava na život, pravično suđenje i delotvorno pravno sredstvo*. Europski sud je u oktobru 2016. godine odbacio tu predstavku, uz obrazloženje da je trebalo mnogo ranije obratiti se sudu, tačnije između 2006. i 2010. godine, jer su „imali obavezu da znaju da Tužilaštvo za ratne zločine neće sprovesti istragu za događaje u logoru”. Pravnici iz Fonda za humanitarno pravo zaključuju: „Ovakvim stavom je Evropski sud prebacio teret dokazivanja na stranke da je državni organ propustio da sprovede poslove iz svoje nadležnosti”. Drugim riječima, „žrtve treba da budu vidovite, pa da unapred znaju da tužioci neće raditi svoj posao. Što bi tužioci istraživali zločine, gde to još ima? Neviđeni cinizam koji ide na ruku zločincima.”⁵⁴

Način postupanja pravosudnih institucija po prijavama bivših logoraša najbolje je vidljiv kroz slučaj logoraša Enesa Bogilovića i Mušana Džebe. U tom predmetu, Sud je „poklonio veru iskazima pripadnika MUP-a koji su učestvovali u formiranju i obezbeđenju ovih logora. Takođe, Sud je odbio sve dokazne predloge advokata FHP-a: da se kao svedoci saslušaju bivši logoraši, da se sasluša Amor Mašović (predsednik Komisije BiH za traženje nestalih osoba),

---

Dokumentarnog filma "Logori smrti"; Š. Kulovac, *Žepa 1992-1995: Istinu ne smijemo zaboraviti*, 66.

⁵² Š. Kulovac, *Žepa 1992-1995: Istinu ne smijemo zaboraviti*, 66.

⁵³ Tomislav Marković, *Nema pravde za logoraše iz Šljivovice i Mitrovog polja*, 14. mart 2021. <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/3/14/nema-pravde-za-logorase-iz-sljivovice-i-mitrovog-polja> (Pristup: 3.4.2023).

⁵⁴ *Isto*.

kao i predlog da se obavi medicinsko veštačenje žrtava kako bi se utvrdile posledice koje je tortura u logorima ostavila na njihovo zdravlje. S druge strane, Sud je saslušao sve svedoke koje je predložilo Pravobranilaštvo.”⁵⁵

U predmetu koji je Fond za humanitarno pravo Srbije podnio krajem 2007. godine u ime logoraša Ahmeta Kamenice i Selima Nuhanovića, kao i još 17 drugih (među kojima su: Mujo Vatreš, Halil Durmišević, Senad Jusufbegović, Fehim Dudević, Fadil Čardaković), Prvi osnovni sud u Beogradu je, nakon ponovljenog postupka, 19. septembra 2015. godine donio presudu kojom je djelimično usvojen tužbeni zahtjev i obavezao državu Srbiju da im isplati nadoknadu štete za pretrpljene duševne boli, u ukupnom iznosu od 800.000 dinara. Tužbeni zahtjev se odnosio na nadoknadu štete za pretrpljene fizičke bolove, pretrpljeni strah i duševne bolove zbog umanjene životne aktivnosti, kao posljedica preživljenog mučenja i nečovječnog postupanja prema njima. Drugo vijeće istog suda je prvobitno 2011. godine donijelo presudu kojom je odbilo sve navode i zahtjeve tužilaca, ocjenivši da je njihovo potraživanje naknade štete zastarilo. Međutim, tu presudu je 2013. godine ukinuo Apelacioni sud u Beogradu, vrativši predmet na ponovno suđenje, naloživši prvostepenom sudu precizno utvrđivanje kada su zdravstvene posljedice kod tužilaca (Ahmet Kamenica i Selim Nuhanović) poprimile konačni oblik, što predstavlja relevantan momenat za računanje rokova zastarjelosti. Prvi sud je ponovio postupak i, nakon provedenih vještačenja, zaključio da je bolest kod tužilaca dobila aktuelnu formu 2007, odnosno 2008. godine, te da su oni tek tada mogli sagledati razmjere njenih posljedica i da, samim time, nije protekao zakonski rok za podizanje tužbe od maksimalnih pet godina.⁵⁶

Dakle, Tužilaštvo za ratne zločine je odbacilo krivičnu prijavu Fonda za humanitarno pravo za zločine počinjene tokom 1995. i 1996. godine u logorima Šljivovica i Mitrovo Polje, a kao razlog je navođena zastarjelost predmeta. Krajem 2014. godine, nakon što su iscrpljena sva pravna sredstva u Srbiji, Fond za humanitarno pravo je u ime 67 bivših logoraša podnio predstavku Europskom sudu za ljudska prava u Strazburu zbog nesprovođenja efikasne istrage o zlostavljanjima u logorima. U oktobru 2016. godine Europski sud je odbacio predstavku iz proceduralnih razloga tj. proglasivši je neprihvatljivom, bez ikakvog dodatnog obrazloženja zbog čega je tako zaključio.

Zaključak

Srpski agresor je na desetine, stotine i hiljade bošnjačkih civila, među kojima su bili i djeca, žene i starije osobe, samo zbog njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti, zatočio u brojne logore na teritoriji Bosne i Hercegovine

⁵⁵ *Pravo žrtava na reparacije u Srbiji i standardi Evropskog suda za ljudska prava: Izveštaj za 2014/2015.* Fond za humanitarno pravo, Beograd, 28.

⁵⁶ <http://www.hlc-rdc.org/?p=30399> (Pristup: 4.4.2023).

koja je bila pod njihovom kontrolom. Međutim, agresorima ni to nije bilo dovoljno, pa su neke od njih zatočili u brojnim logorima i mjestima nezakonitog zatočenja u susjednoj Srbiji i Crnoj Gori.

Cjelovitija naučna istraživanja svih oblika zatočavanja Bosanaca i Hercegovaca, pretežno Bošnjaka, na prostoru Republike Srbije pokazuju kako su ona imala zločinački karakter. Zato su naučna istraživanja nezakonitih privođenja žrtava agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu koje su došle pod kontrolu vlasti Republike Srbije, i njihovo stavljanje u uvjete policijskog nadzora od strane države, od izuzetne važnosti za saznavanje svih aspekata vanjskih djelovanja na destrukciji bosanskohercegovačkog društva i države u periodu agresije.

Bošnjaci, žrtve logora i drugih zatočeničkih centara, birani su na osnovu njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti. Jedino osobno obilježje koje je bilo prisutno u odluci da se muškarci zatoče u logore jeste bila njihova nesrpska nacionalnost, tj. samo zbog toga što su bili Muslimani. To je, ujedno, i jedini razlog za sve oblike zločina koji su u logorima i drugim mjestima nezakonitog zatočenja počinjeni nad Bošnjacima.

Veliki broj Bošnjaka je bio zatočen u logorima širom Srbije, počev od 1992. godine, pa sve do druge polovice aprila 1996. godine (Batajnica, Sremska Mitrovica, Palić-Subotica, Šljivovica, Mitrovo Polje, Padinska Skela, Bolnica u Užicu,...). Najveći broj logoraša bio je sa područja enklava i "sigurnih zona" UN-a Srebrenice i Žepe. Oni su, nakon okupacije enklava od strane agresorske srpske vojske, prešli rijeku Drinu i predali se MUP-u Srbije. Nakon toga odvedeni su u logore Šljivovica, Mitrovo Polje i Padinska Skela.

To je, još jedan u nizu jasnih i eklatantnih dokaza i pokazatelja učešća Srbije i Crne Gore u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i počinjenju zločina, pretežno nad Bošnjacima. Uvjeti u tim logorima i mjestima nezakonitog zatočenja bili su krajnje nehumani, veoma teški, neljudski i izrazito okrutni. Policijsko osoblje zaduženo za upravljanje takvim objektima (pripadnici MUP-a Srbije) podvrglo je zatočenike konstantnom okrutnom i nehumanom postupanju, maltretiranju, premlaćivanju, mučenju, fizičkom i psihičkom zlostavljanju, ponižavanju, zastrašivanju, teroriziranju, kao i pljačkanju prilikom samog zarobljavanja. Mnogi od njih su, usljed takvih postupanja, pretrpjeli teške fizičke povrede, psihička oštećenja, a jedan broj logoraša je preminuo.

Relevantni raspoloživi validni, vjerodostojni i autentični izvori saznanja i potpuno nepobitni dokazi, pribavljeni isključivo naučnim istraživanjem i uz korištenje naučne metodologije, potvrđuju da su nad Bošnjacima u logorima u Republici Srbiji, s namjerom izvršeni svi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Na taj način su ispunjeni svi uvjeti koji se tiču materijalnog elementa genocida: svi akti genocida (*actus reus*), definirani u članu II (a-e) Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Svi zločini u logorima u Republici Srbiji izvršeni su s namjerom da se unište Bošnjaci, pripadnici nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve, što potvrđuje i dokazuje da je riječ o počinjenom zločinu genocida.

Torture i mučenja koje su prošli Bošnjaci zatočeni u logorima širom Republike Srbije nisu adekvatno presuđeni na sudskim instancama, već su, naprotiv, na koncu odbačeni kao zastarjeli predmeti. Apelacioni sud u Beogradu je, Presudom od 13. juna 2014. godine, utvrdio odgovornost Republike Srbije za pretrpljene duševne boli, najteže patnje koje pojedinac može pretrpjeti, za torturu i nečovječno postupanje nad logorašima iz Žepe: Enesom Bogilovićem i Mušanom Džebom, ali je na Europskom sudu za ljudska prava u Strazburu odbacio njihovu predstavku, proglašivši je neprihvatljivom, bez ikakvog dodatnog obrazloženja kako je i na koji način došao do takvog zaključka.

Žalosna je i zabrinjavajuća činjenica da ni danas, nakon toliko vremena, većina građana Srbije nema pojma da su se na tlu njihove zemlje u nedavnoj prošlosti nalazili logori za Bošnjake. Budući šta su sve političke, intelektualne, crkvene i medijske strukture uradile na poricanju i falsifikovanju historijskih činjenica iz prošlosti, sveopće neznanje je sasvim razumljivo. U Batajnici, Sremskoj Mitrovici, Subotici, Šljivovici, Mitrovom Polju, Padinskoj Skeli, bolnici Užice, nema nikakvih obilježja koja bi govorila šta se na tim mjestima događalo od 1992-1996. godine.

Summary

The Serbian aggressor imprisoned tens, hundreds and thousands of Bosniak civilians, including children, women and the elderly, only because of their national, ethnic and religious affiliation, in numerous camps on the territory of Bosnia and Herzegovina that was under their control. However, even that was not enough for the aggressors, so they detained some of them in numerous camps and places of illegal detention in neighboring Serbia and Montenegro.

More complete scientific research on all forms of detention of Bosnians and Herzegovinians, mostly Bosniaks, in the territory of the Republic of Serbia shows that they had a criminal character. That is why scientific research into the illegal apprehension of victims of the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina that came under the control of the authorities of the Republic of Serbia, and their placing under the conditions of police surveillance by the state, is of extreme importance for learning all aspects of external actions on the destruction of Bosnian society and the state in the period aggression.

Bosniaks, victims of camps and other detention centers, were chosen based on their national, ethnic and religious affiliation. The only personal characteristic that was present in the decision to imprison the men in the camps was their non-Serb nationality, i.e. just because they were Muslims. This is, at the same time, the only reason for all forms of crimes committed against Bosniaks in camps and other places of illegal detention.

A large number of Bosniaks were imprisoned in camps throughout Serbia, starting in 1992, until the second half of April 1996 (Batajnica, Sremska Mitrovica, Palić-Subotica, Šljivovica, Mitrovo Polje, Padinska Skela, Hospital in

Užice,...). The largest number of inmates were from the enclaves and UN “safe zones” of Srebrenica and Žepa. After the occupation of the enclave by the aggressor Serbian army, they crossed the river Drina and surrendered to the MUP of Serbia. After that, they were taken to the Šljivovica, Mitrovo Polje and Padinska Skela camps.

This is another in a series of clear and glaring evidence and indicators of the participation of Serbia and Montenegro in the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina and the commission of crimes, mainly against Bosniaks. The conditions in those camps and places of illegal detention were extremely inhumane, very difficult, inhuman and extremely cruel. The police personnel in charge of managing such facilities (members of the Ministry of Interior of Serbia) subjected the detainees to constant cruel and inhumane treatment, mistreatment, beating, torture, physical and psychological abuse, humiliation, intimidation, terrorizing, as well as robbery during the capture itself. Many of them, as a result of such actions, suffered serious physical injuries, psychological damage, and a number of inmates died.

Relevant available valid, credible and authentic sources of knowledge and completely irrefutable evidence, obtained exclusively through scientific research and with the use of scientific methodology, confirm that all forms of crimes against humanity and international law were committed against Bosniaks in camps in the Republic of Serbia. In this way, all the conditions concerning the material element of genocide are fulfilled: all acts of genocide (*actus reus*), defined in Article II (a-e) of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. All the crimes in the camps in the Republic of Serbia were committed with the intention of destroying Bosniaks, members of the national, ethnic and religious group as such, which confirms and proves that the crime of genocide was committed.

Tortures and torture suffered by Bosniaks detained in camps throughout the Republic of Serbia were not adequately adjudicated in the courts, but, on the contrary, were ultimately dismissed as outdated cases. The Court of Appeal in Belgrade, in its Judgment of June 13, 2014, established the responsibility of the Republic of Serbia for the mental pain suffered, the worst suffering that an individual can suffer, for torture and inhumane treatment of inmates from Žepa: Enes Bogilović and Mušan Džeb, but The European Court of Human Rights in Strasbourg rejected their application, declaring it inadmissible, without any additional explanation as to how and in what way he came to such a conclusion.

It is a sad and worrying fact that even today, after so much time, the majority of Serbian citizens have no idea that camps for Bosniaks were located on the soil of their country in the recent past. Given what all political, intellectual, church and media structures have done to deny and falsify historical facts from the past, the general ignorance is quite understandable. In Batajnica, Sremska Mitrovica, Subotica, Šljivovica, Mitrovo Polje, Padinska Skela, Užice hospital, there are no signs that would tell what happened in those places from 1992-1996. years.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. AIIZ, inv. br. 2-4910, Republika Srbija, Prvi osnovni sud u Beogradu, Posl. 76 P 46161/2010, 2. juli 2010, *PRESUDA*.
2. AIIZ, inv. br. 2-4911, Republika Srbija, Apelacioni sud u Beogradu, Gž. br. 15071/10, Beograd, 29. juli 2011, *PRESUDA*.
3. AIIZ, inv. br. 2-4912, Republika Srbija, Prvi Osnovni sud u Beogradu, 63 P br. 5238/2012, Beograd, 1. juni 2012, *PRESUDA*.
4. AIIZ, inv. br. 2-4913, Republika Srbija, Prvi Osnovni sud u Beogradu, Posl. 76 P 22279/2011, Beograd, 22. novembar 2011, *PRESUDA*.
5. AIIZ, inv. br. 2-4914, Republika Srbija, Apelacioni sud u Beogradu, Gž. br. 7271/12, Beograd, 13. juni 2014, *PRESUDA*.
6. Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ) – Republika Bosna i Hercegovina, Državna komisija za traženje nestalih osoba, broj: 06/5-43/96, Sarajevo, 9. april 1996. - Republika Bosna i Hercegovina, Vlada, Kabinet predsjednika.
7. Arhiv Saveza logoraša u Bosni i Hercegovini, fond Izjave.
8. Arhiv Saveza logoraša u Bosni i Hercegovini, *Narativni dio Dokumentarnog filma "Logori smrti"*.
9. ICTY, Predmet br. IT-00-39-T, Pred Pretresnim Vijećem I, Tužilac Protiv Momčila Krajišnika, *Presuda*, 27. septembar 2006.
10. ICTY, Predmet br. IT-02-54-T, Pred Pretresnim Vijećem III, Tužilac protiv Slobodana Miloševića, *Drugi pretpresni podnesak Tužilaštva* (optužnice u vezi sa Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom), 31. maj 2002.
11. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), Predmet br. IT-95-9-T, Pred Pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića, *Presuda*, 17. oktobar 2003.
12. Ujedinjene nacije, Vijeće sigurnosti, *Konačni izvještaj komisije eksperata Ujedinjenih nacija osnovane u skladu s Rezolucijom 780 Vijeća sigurnosti (1992)*, Dokument UN-S/1994/674, 27. maj 1994, Dodatak VIII – Logori, paragraf 423.

Knjige/Books:

1. Čekić Smail, *Dejtonski (mirovni) sporazum – legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini*. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2016.
2. Dedić Ramiz et al. *Žepka brigada u vrijeme agresije 1992-1995*. Udruženje boraca "185. Žepka brigada" 1. Korpusa, Sarajevo 2020.
3. *Dosije: Logori za Hrvate na teritoriji Srbije*. Fond za humanitarno parvo, Beograd 2020.
4. Džananović Muamer, *Zločini nad djecom u Goraždu tokom opsade 1992-1995*. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2015.
5. Kulovac Šaban, *Žepa 1992-1995: Istinu ne smijemo zaboraviti*. Autorsko izdanje, Sarajevo 2007.
6. *Pravo žrtava na reparacije u Srbiji i standardi Evropskog suda za ljudska prava: Izveštaj za 2014/2015*. Fond za humanitarno pravo, Beograd.
7. *Samrtničko srebreničko ljeto '95: Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda Podrinja*. Udruženje građana "Žene Srebrenice", Tuzla 1998.
8. *Samrtno srebreničko ljeto '92: Svjedočanstvo o stradanju Srebrenice i naroda podrinja*. Udruženje građana "Žene Srebrenice", Tuzla 1998.

9. Sonta, Susan, “*Tamo*” i “*ovdje*”, u: *Srebrenica – sjećanje za budućnost*. Fondacija Heinrich Böll, Regionalni ured Sarajevo, Sarajevo 2005.

Internet:

1. <http://www.hlc-rdc.org/?p=30399>
2. <https://www.otisak.ba/bolna-sjecanja-na-sljivovicu-logor-kroz-koji-su-prosle-stotine-bosnjaka/>
3. https://www.slobodnaevropa.org/a/bivsi_zatvorenici_iz_bih_o_logorima_u_srbiji/3554017.html
4. Marković Tomislav, *Nema pravde za logoraše iz Šljivovice i Mitrovog polja*, 14. mart 2021. (<https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/3/14/nema-pravde-za-logorase-iz-sljivovice-i-mitrovog-polja>)
5. Marković Tomislav, *Otkud logori za Bošnjake u Srbiji*, 1. juli 2018. (<https://balkans.aljazeera.net/opinions/2018/7/1/otkud-logori-za-bosnjake-u-srbiji>).